

Գևորգ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան
barseghyan.gevorg@ysu.am

ՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ԱՆՀԱՄԱՐԺԵՔ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ

Հոդվածում ներկայացվում են անգլերեն սպորտային բառապաշարի ուսուցման առանձնահատկությունները՝ հաշվի առնելով անգլիական սպորտային խոսույթի բովանդակային բնութագրերը: Սահմանվում են «սպորտային խոսույթ», «հասկացույթ» հասկացությունները: «Կրիկետ» հասկացույթը վերլուծելիս հաշվի են առնվում սպորտային խոսույթի յուրահատկությունները անգլիական լեզվական մշակույթում: Ըստ նախնական մտահղացման՝ հիմնավորվում այն գաղափարը, որ հասկացութային մոտեցման կիրառմամբ հնարավոր է դառնում դիտարկել «կրիկետ» հասկացույթի միջուկը, մերձակա և հեռակա զուգորդական դաշտերում գործառնող արտահայտությունները, դարձվածային միավորները՝ անկախ դրանց եզրույթ կամ եզրույթ-իրականություն լինելու հանգամանքից:

Բանալի բառեր. խոսույթ, հասկացույթ, կրիկետ, եզրույթ, եզրույթ-իրականություն, մենթալիտետ, զուգորդական դաշտ

Օտար լեզվի մասնագետները՝ ուսուցիչները, թարգմանիչները հնարավորինս խուսափում են դիտել անգլերենով սպորտային հաղորդումներ, սպորտային մեկնաբանների վերլուծություններ, սպորտային վերլուծական, գովազդային ծրագրեր, թեև նրանցից շատերը ապրել կամ վերապատրաստվել են անգլալեզու երկրներում: Սակայն փաստն այն է, որ առկա են հայտնի և անհայտ դժվարություններ անգլերեն սպորտային խոսույթը հասկանալու ճանապարհին: Պատճառները հասկանալու կամ բացահայտելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել և վերլուծել անգլերենի մասնագետների օտարալեզու խոսքի ձևավորման հիմնական գործոնները, նրանց մայրենի լեզվի և անգլերենի զուգադրական-տիպաբանական առանձնահատկությունները, սպորտային կողմնորոշման անգլերենի ուսուցման մանկավարժական պայմանները, արտասահմանցի մարմնամարզիկների, լրագրողների հետ շփման հնարավորությունները և այլն:

Թերևս հենց սրանք են այն պատճառները, որոնք զրկում են լեզվակրի հետ անհրաժեշտ մակարդակով շփվելու հնարավորությունից, եթե հատուկ պատկերացում չունենք անգլերեն սպորտային խոսույթի մասին:

Ցանկացած հայալեզու մարդ ընդհանուր առմամբ գաղափար ունի անգլիական այնպիսի մարզաձևերի մասին, ինչպիսիք են գոլֆը, կրի-

կետը, Ֆուտբոլը: Սակայն, երբ խոսք է գնում դրանց խաղալու կանոնների մասին, ապա գլխավորապես միայն Ֆուտբոլն է, որ ծանոթ է Հայաստանում բնակվող յուրաքանչյուր հայի: Միայն արտերկրում ապրած կամ սպորտով զբաղվող մարդիկ կարող են հեշտությամբ բացատրել կրիկետ խաղալու կանոնները: Դրա պատճառները և՛ պատմական են, և՛ սոցիալ-մշակութային, և՛ աշխարհագրական: Վիկիպեդիան ընդամենը նշում է, որ կրիկետ (անգլ.՝ cricket) բառը, մարզաձև է անվանում, մարզաձև որտեղ օգտագործվում են մական և գնդակ: Գլխավոր մարմինն է Կրիկետի Միջազգային խորհուրդը (International Cricket Council (ICC)):

Կրիկետը տարածված մարզաձև է Հնդկաստանում, Ավստրալիայում, Մեծ Բրիտանիայում, Պակիստանում, Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում, Նոր Զելանդիայում, Շրի Լանկայում և Կարիբյան ծովի կղզիներում: Գլխավոր մրցաշարը Կրիկետի աշխարհի առաջնությունն է, որն անց է կացվում յուրաքանչյուր չորս տարին մեկ: Օլիմպիական խաղերի շրջանակում կրիկետը ընդգրկվել է միայն Փարիզում 1900 թ.տեղի ունեցած ամառային օլիմպիական խաղերում» /hy.wikipedia.org/wiki/:

Հատկանշական է, որ կրիկետը բավականին հին մարզաձև է, և նրա առաջացման դարաշրջանը դեռևս հստակ չէ: Հայտնի է մի բան՝ համարյա բոլոր անգլիական բնակավայրերում կրիկետ են խաղում, և այն ագլիացիների համար միայն խաղ չէ, այլ նաև՝ խորհրդանիշ, ամառային ժամանցի յուրահատուկ դրսևորում /Օվչիննիկով, 1980/:

Ուսումնասիրողները նշում են, որ կրիկետը սպորտային էթիկայի հիմքն է դնում: Պատահական չէ, որ երկար ժամանակ անգլիացիները չէին բացահայտում այդ խաղի գաղտնիքները: Կրիկետը բարեպաշտության, ճշտապահության չափանիշ է համարվում: Դրա վառ ապացույցն է անգլերենում հայտնի «it is not cricket» արտահայտությունը, որը նշանակում է «դա ազնիվ չէ» /Օվչիննիկով, 1980/:

Կրիկետ խաղացողները երբեմն գիտնականներից և արվեստագետներից ավելի մեծ հոչակ են վայելում: Որպես հասկացույթ այն վաղուց է ուսումնասիրվում լեզվաբանների կողմից: Այն դիտարկվում է սպորտային խոսույթի շրջանակներում՝ որպես բարդ սոցիալ-մշակութային երևույթ:

Այն ուսումնասիրելով որպես հասկացույթ՝ գիտնականներն առանձնացրել են նրա հետևյալ հատկանիշները՝ «Նրա միջուկը՝ խաղացողներ, գնդակ, գործիք, շարժումներ, խաղի տարածք, խաղի նպատակ և կանոններ» /Օվչիննիկով, 1980: 67/:

Համապատասխան վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ լրագրության ֆակուլտետում սովորող ուսանողները բավականին լուրջ դժվարություններ են հաղթահարում, երբ փորձում են «կրիկետ» հասկացույթի միջուկին վերաբերող հասկացություններ յուրացնել: Կարելի է խնդիրը լուծել բառացի թարգմանության միջոցով: Սակայն բուն թարգմանության փուլում խնդիրներն ավելի են բարդանում: Նպատակահարմար է յուրաքանչյուր եզրույթ ներմուծել համապատասխան բացատրությամբ:

Bowler – a member of the fielding side who bowls or is bowling 2) a player at bowls, tenpin bowling, or skittles II (also bowler hat) a man's hard felt hat with a round dome-shaped crown. Origin: mid 19th cent.: named after William Bowler, the English hatter who designed it in 1850:

Բոուլերը նետում է գնդակը դեպի հակառակորդը դոնակի՝ այսպես կոչված “wicket”-ի միջոցով: “Դոնակ” բառը յուրացնելու համար, նպատակահարմար է ներկայացնել “wicket” բառի զուգորդական դաշտը՝ հիմնական բառակապակցությունները, արտահայտությունները, դարձվածքները: Օրինակ՝

to be on a good wicket – լինել շահեկան վիճակում

to be on a sticky wicket – լինել անհարմար վիճակում

Ակնհայտ է, որ ամեն մի անգլալեզու անձ միանգամից հասկանում է նշված արտահայտությունները, անկախ այն բանից նրանք կրիկետ խաղում են, թե ոչ: Սակայն, կասկած չկա, որ կրիկետից գլուխ հանող անձինք այդ արտահայտությունն ավելի լավ են ընկալում:

Կրիկետ հասկացության միջուկը ներկայացնող շատ բառեր կարող են փոխներթափանցման պատճառ դառնալ, քանի որ դրանք հանդես են գալիս որպես սպորտային եզրույթներ, ինչպես նաև եզրույթիրակություններ: Օրինակ՝

scorer- 1. խաղացող, որը հաշվում է գուլը, միավորները,

2. անձ, որը գրի է առնում խաղի հաշիվը:

Պարզ է, որ կրիկետ խաղալու կանոններին չտիրապետող մարդը չի կարող ամբողջական պատկերացում կազմել այդ հասկացության մասին: Այստեղ մենք գործ ունենք անհամարժեք բառապաշարի հետ: Նույնը վերաբերում է opener եզրույթին, որը նշանակում է մի շարք մրցույթների մեջ առաջին հանդիպումը: Իրակություն է նաև the season opener տերմինակապակցությունը՝ տվյալ մրցաշրջանում առաջին հանդիպում իմաստով:

«Կրիկետ» հասկացության զուգորդական գոտում գոյություն ունեն այսպես կոչված զուգահեռ եզրույթներ: Օրինակ՝ քենթլմեն և խաղացող: Ջենթլմենի կարգավիճակը, ինչպես և հողատարածքներ ունենալը կարևորագույն արժեքներ են անգլիական արիստոկրատիայի համար: Կրիկետն այդ համատեքստում միայն մարզաձև կամ խաղ չէ: Կրիկետ խաղացողին վերագրվում են քենթլմենի հատկանիշներ /Овчинников, 1980: 67/:

Այսպիսով՝ կրիկետն անգլիացիների ազգային բնութագիրը և վարքագիծը ներկայացող հասկացույթ է: Հնարավոր չէ ամբողջական, համապարփակ պատկերացում ունենալ կրիկետի մասին՝ առանց հասկանալու նրա առանձնահատկությունները: Մյուս կողմից՝ անհնարին է խոսել կրիկետի մասին՝ առանձնացնելով այն անգլիացիների մշակույթից և մենթալիտետից:

Ինչպես նշում է Ե. Ա. Վինկուրովան, Լոնդոնում աշխատող օտարազգի լրագրողը պետք է գիտենա կրիկետի խաղերը նկարագրելիս կիրառվող եզրույթները և մակդիրները, քանի որ դրանք այնքան լավ են

հայտնի, ինչքան աստվածաշնչյան արտահայտություններն ու լատինական ասացվածքները: Առանց դրանց հնարավոր չէ հասկանալ ոչ պառլամենտում բանավեճերը, ոչ էլ շաբաթաթերթերում զետեղված հոդվածները: Երբ օքսֆորդյան պրոռեկտորը պնդում է, թե իր նպատակը երիտասարդներին ուղիղ մականով խփել սովորեցնելն է, ապա ակնհայտ է, որ տվյալ կիրառության մեջ այդ դարձվածքի իմաստը սպորտի սահմաններից դուրս է /Винокурова, 2012: 59-61/:

Կարևոր է նշել, որ սպորտային խոսույթը մարդկային սոցիալ-մշակութային գործուենության յուրահատուկ դրսևորում է: Ինչպես նշում է Կ. Վ. Սնյատկովը. «սպորտային խոսույթը դիտարկվում է քաղաքական, կրոնական, բժշկական, մանկավարժական, գանգվածային-լրատվական, գիտական և այլ խոսույթների շարքում» /СНЯТКОВ, 2007: 189-195/:

Սպորտային խոսույթին բնորոշ են նաև հստակ քերականական կառույցներ, որոշակի բառապաշար: Եվ ինչպես նշում է նույն հեղինակը, սպորտային խոսույթը ներկայացնում է որոշակի գաղափարախոսություն, մշակույթ, աշխարհ: Այսինքն՝ այստեղ խոսք է գնում սպորտային խոսույթում առկա «հատուկ մտածողության և գաղափարախոսության մասին, որն արտահայտված է տեքստերում /Дугин, 2005: 10/:

Կ. Վ. Սնյատկովի, Ա. Բ. Զիլբերտովի, Օ. Ա. Պանկրատովայի և այլոց աշխատանքներում սպորտային խոսույթը հանդես է գալիս որպես գաղափարախոսական հիմք, գաղափարախոսություն, «տարական իմաստների կամ հասկացույթների ամբողջություն», «մտայնություն»: Պատահական չէ, որ չորսից մինչև վեց տարի սովորելով լեզվաբանական բուհում հայալեզու ուսանողները լուրջ դժվարություններ են ունենում անգլալեզու սպորտային խոսույթին առնչվելիս: Գործն ավելի է դժվարանում, երբ խոսք է գնում լրագրության ֆակուլտետի մասին, որտեղ սպորտային միջազգային լրագրողներ, ցավոք, չեն պատրաստում: Պարզվում է պատճառները միայն լեզվական կամ ուսումնական չեն: Ավելին՝ դժվար է բացահայտել հասկանալու, չհասկանալու, մասնակի հասկանալու պատճառները, որոնք հիմնականում մշակութային են, գաղափարախոսական, մենթալ, քանի որ մայրենի կամ առաջին լեզուն անձը յուրացնում է սոցիալականացման ընթացքում, երբ նրա գիտակցության մեջ ձևավորվում են որոշակի պատկերացումներ քաղաքական, սպորտային, բժշկական և այլ ոլորտներում ծավալվող խոսույթների մասին:

Ակնհայտ է, որ սպորտի մասին պատկերացումները անձի մեջ ձևավորվում են նախ և առաջ որոշակի մարզաձևերում նրա մասնակցությամբ, սպորտային խաղերի մասնակցելիս, դրանց ընթացքը դիտելիս, և արդյուքները քննարկելիս:

Հատկանշական է այն, որ հայերը սպորտային խոսույթի գաղափարախոսական, մշակութաբանական, մենթալ-ճանաչողական ակունքների տեսանկյունից լուրջ խնդիրներ են ունենում, երբ համեմատվում են անգլիացիների հետ, հատկապես որ հայտնի պատճառներով գրեթե բացա-

կայել են հայերի և անգլիացիների միջև անմիջական շփումները, ինչը չենք կարող ասել այն ժողովուրդների մասին, որոնք պատմականորեն կապված են եղել բրիտանական կայսրության հետ: Ասվածը ավելի ակնառու է դառնում, երբ թվարկում ենք այն մարզաձևերը, որոնք, բուն բրիտանական ծագում ունենալով, առաջ են գալիս անգլալեզու աշխարհում: Դրանցից առանձնանում են գոլֆը, կրիկետը, ֆուտբոլը և այլն: Եվ չնայած վերջինս մեծ մասայականություն է վայելում ամբողջ աշխարհում, սակայն, ֆուտբոլի մասին ցանկացած անգլերեն հոդված, ռադիոհաղորդում, հեռուստատեսային հաղորդում, վերլուծություն հայալեզու անգլերենի մասնագետների համար լուրջ դժվարություն է ներկայացնում հասկանալու, թարգմանելու, էլ չենք ասում, վերարտադրելու մակարդակներում:

Դիտարկելով նշված մարզաձևերը որպես սպորտային խոսույթը ներկայացնող հասկացույթներ՝ հնարավոր է դառնում բացահայտել նշված դժվարությունների պատճառները և մշակել անգլալեզու սպորտային խոսույթը յուրացնելու հստակ մեթոդիկա թե՛ ուսուցողական, թե՛ թարգմանաբանական ուղղվածության անգլերենի ուսուցման բաժիններում:

Ըստ երևույթին պետք է համաձայնենք այն մոտեցման հետ, որ «հասկացույթը մարդու գիտակցության մեջ մշակույթի թանձրույթն է, որի տեսքով մշակույթը մտնում է մարդու մենթալ աշխարհի, պատկերացումների, հասկացությունների, զուգորդումների փնջի մեջ, որին էլ ուղեկցում է բառը» /Снятков, 2007: 189-195/:

Գոլֆի կամ կրիկետի մասին նորությունները լսելու և հասկանալու խնդիրը թվում է արդիական չէ, քանի որ Հայաստանում այդ մարզաձևերը լավ զարգացած չեն, ակնհայտ է, որ հայերը կրիկետի մասին խոսելու ավանդույթ կամ սովորություն չունեն, մինչդեռ անգլիացու համար կրիկետ հասկացությունը նրա մենթալիտետի կարևոր բաղադրիչն է և չհասկանալով այդ հասկացույթի մերձակա ու հեռակա զուգորդական դաշտերում շրջառնվող բառերը, բառակապակցությունները, հնարավոր չէ ընդհանրապես հասկանալ անգլերեն բազում տեքստեր կամ խոսույթներ՝ սպորտային կամ ոչ սպորտային բնույթի:

Այսպիսով, ակնհայտ է այն, որ հայերը հիմնականում չեն դիտում այն սպորտային լուրերը, որոնք վերաբերում են կրիկետին: Նույնը վերաբերում է այն հայ մասնագետներին, ովքեր անգլերենն ուսումնասիրում են որպես մասնագիտական լեզու: Սակայն փաստ է նաև այն, որ ներխոսույթի մակարդակում, երբ քաղաքական, սպորտային, մանկավարժական և այլ խոսույթները փոխկապակցված են թե՛ քերականական, թե՛ բառապաշարի, թե՛ արտալեզվական գործոնների մակարդակներում, հնարավոր չէ այս կամ այն խոսույթի շրջանակներում ձևավորված ճանաչողական, բառային-զուգորդական, նշանային դաշտերը շրջանցել, մոռացության մատնել, հաշվի չառնել, հատկապես երբ խոսք է գնում ուսումնական պայմաններում անհրաժեշտ հաղորդակցական-լեզվական կոմպետենցիայի մակարդակն ապահովելու մասին:

Ասվածը վերաբերում է թե՛ սպորտային խոսույթի ինստիտուցիոնալ /զանգվածային-լրատվական/, թե՛ կենցաղային մակարդակներին: Հատկանշական է այն, որ ինստիտուցիոնալ մակարդակում սպորտային խոսույթի յուրացման գործընթացն ավելի դյուրին է, քան կենցաղային մակարդակում, քանի որ սահմանափակ են լեզվակիրների, հատկապես լեզվակիր մարմնամարզիկների հետ հայ ուսանողների շփման հնարավորությունները:

Խոսույթաստեղծ գործոններից կարելի է առանձնացնել կանխենթադրույթը /պրետուպոզիցիան/, որը տվյալ դեպքում «այն ակնկալիքն է, որ առաջարկվող տեղակալության մի մասը ինքնին ակնհայտ է կամ լավ հայտնի է ունկնդրին» /СНЯТКОВ, 2007: 189-195/:

Ֆուտբոլի մասին խոսելիս հայերը կես խոսքից հասկանում են, որ Հենրիկ Մխիթարյանը Բունդեսլիգայի լավագույն ֆուտբոլիստներից է: Սակայն որևէ հայտնի կրիկետիստի մասին խոսակցությունը ոչ մի արձագանք չի ակնկալում հայախոս լսարանում: Այսպիսով, սպորտային խոսույթի կանխենթադրույթ ասելով, մենք պետք է հասկանանք կոնկրետ մարմնամարզիկներ, թիմեր, մրցաշարեր, մրցավարներ, բուն կրիկետի պատմությունը և ներկան: Մի հսկայական զուգորդական դաշտ, հենքային գիտելիքների առհելի ծավալ, որը բնորոշ է անգլիացիներին և գրեթե բացակայում է հայերի մոտ:

Դա կարող է ևս մի պատճառ լինել, որ հայալեզու մասնագետը խնդիր չի դնում յուրացնելու այն բառապաշարը, որը վերաբերում է կրիկետին տարբեր զուգորդական /ինտեսիոնալ, իմպլիկանցիոնալ/ դաշտերում: Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի նախկին գաղութ Հնդկաստանում կարելի է ժամերով խոսել կրիկետի, նրա չեմպիոնների մասին և այլն: Սակայն նույնը դժվար է անել Ռուսաստանում:

Այս ամենի քննությունը բերում է այն եզրակացության, որ ուսուցողական նպատակներով սպորտային հասկացույթների առաձնացումն ու յուրացումը ենթադրում են մասնագիտական բառապաշարի շուրջ համապատասխան աշխատանք՝ թեմատիկ բառացանկի կամ թեզաուրուսի կազմում, տվյալ հասկացույթի կանխենթադրույթի հայեցակերպերի վերլուծություն:

Հավելենք, որ կրիկետ և այլ հասկացույթների զուգորդական գոտիները յուրացնելուն խոչընդոտում է նաև այն փաստը, որ դրանք ձևավորվել են լրիվ այլ մենթալ դաշտում և նախատեսված են լրիվ այլ հասցեատիրոջ համար: Այստեղ հիմնախնդիրը դիտարկվում է ֆունկցիոնալ գրագիտության մակարդակում: Կրիկետ խաղալու կոնկրետ պայմաններն ուսումնասիրելով շատ դժվար է հասկանալ այն արտահայտությունները, որոնք կապված են նրա հետ: Միայն կրիկետ խաղալով է հնարավոր հասկանալ կրիկետ հասկացույթի բառապաշարային բաղադրիչներն իրենց համապատասխան զուգորդական ներուժով ու լիցքերով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Винокурова Е. А. О концепте CRICKET как социокультурном явлении в англоязычном сознании // *Филология и лингвистика в современном обществе: материалы междунар. науч. конф.* (г. Москва, май 2012г.). М.: Ваш полиграфический партнер, 2012.
2. Дугин Е. Я. Создание смыслов в электронную эру: Методология и техника новых знаний и образов в массовой коммуникации и PR. М., 2005.
3. Овчинников В. Корни дуба. Впечатления и размышления об Англии и англичанах. М.: Мысль, 1980.
4. Снятков К. В. Телевизионный спортивный дискурс: аспекты коммуникативно-прагматического анализа // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена* № 14(37): Аспирантские тетради: Научный журнал. СПб., 2007.
5. ru.wikipedia.org/wiki/

Г. БАРСЕГЯН – Концептуальный подход к обучению безэквивалентной спортивной лексики. – В статье представлены различные подходы к изучению английской спортивной лексики с учетом содержательных характеристик английского спортивного дискурса. Даются определения понятий «спортивный дискурс», «концепт». При анализе концепта «крикет» учитываются особенности спортивного дискурса в английской языковой культуре, обосновывается мысль о том, что при концептуальном анализе становится возможным рассмотрение ядра концепта «крикет», выражений, используемых в ближнем и дальнем ассоциативных полях, а также фразеологических единиц, независимо от того, являются ли они терминами или терминами-реалиями.

Ключевые слова: дискурс, концепт, крикет, термин, термин-реалия, менталитет, ассоциативное поле

G. BARSEGHYAN – Conceptual Approach to Teaching Non-Equivalent Sport Vocabulary. – The present paper touches upon the ways of teaching English sport vocabulary taking into consideration the content characteristics of English sport discourse. The terms “*sport discourse*” and “*concept*” are defined in the paper. The concept *cricket* is considered in the context of English linguoculture. The application of the conceptual approach makes it possible to analyze the nucleus of the concept *cricket*, the expressions used in near/distant associative fields, as well as the phraseological units irrespective of the fact of their being terms or term-realias.

Key words: discourse, concept, cricket, term, term-realias, mentality, associative field